

רבי זכריה ב"ר יחיא חייט זלה"ה
 רב מושב זבדיאל - ט' אב תשל"ה
 רבי שלום ב"ר סעדיה גרופי זלה"ה
 מרבני גרופ וראש"ל - י"א באב תשל"ו
 רבי שלום חיים ב"ר מאיר נדב זלה"ה
 רב בארה"ב - י"א אב תשמ"ו
 רבי שלום ב"ר יחיא כהן זלה"ה
 מח"ס שיר ומוסר - י"א אב תש"נ
 רבי שלמה ב"ר דוד גובני זלה"ה
 רב מושב כפר זיתים - י"א אב תשנ"ב
 רבי סלימאן ב"ר יחיא צעפיה זלה"ה
 מחכמי שאחדיה - י"ב אב תשל"ב
 רבי שלמה ב"ר מעוצה גרידי זלה"ה
 מחכמי דמאר - י"ג אב תש"ג
 רבי סעיד ב"ר משה גמאל זלה"ה
 מחכמי צנעא - י"ג אב תש"ט
 רבי סאלם ב"ר סלימאן גנאי זלה"ה
 ת"ח, כרתר הב"ד בצנעא - י"ד אב תשי"ז

כתרי תורה

הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

ל"ע מרן ראש הדיינים האגון רבי צבי יהודה ארלשטיין זלה"ה. מרן האגון הגדול רבי שמריהו יוסף חיים בן מרן האגון רבי יעקב ישראל קניבסקי זלה"ה. מרן האגון הגדול רבי שמעון ב"ר דוד בערני זלה"ה. זקניו אצילות המידות מרת שולמית מורח"ה ב"ר שלום עצנאר זלה"ה - ט"ז אב התשפ"ג. ואחיה רבי שלום ב"ר שלום עצנאר זצ"ל - כ"ב מרחשון תשע"ו. ר' עזרא ב"ר יעקב שרעבי זצ"ל - ל' סיון התשפ"ג. דודי הרב אברהם ב"ר דוד בדיחי זצ"ל, הרב אלעזר עוזרי זצ"ל בן יבלחט"א רבי אברהם, ר' זכריה ב"ר יוסף חנסי זצ"ל, ר' ישראל ב"ר יהודה חגיבי זצ"ל, הבה"ח נפתלי צבי זצ"ל בן יבלחט"א רבי יגיל. מרת בתיה שאלחמאל הלוי ב"ר עזר שרעבי זצ"ל - ט' סיון תשפ"ג ומרת יהודית ב"ר יוסף שרעבי זצ"ל. ולזכות הרבנים הגאונים הרב אהרן ב"ר יוסף שליט"א, הרב יעקב ב"ר משה שליט"א, הרב ששון בן מרדכי שליט"א, הרב אלעזר ב"ר אהרן שליט"א, הרב יצחק בן אסתר שליט"א. מרת צביה ב"ר יוסף תחי, הנערה שרה בת שולמית תחי, לרפרש במהרה בתושח, ולהצלת והצלת אחי, הנתונים בצרה ובבשה באה"ק ובשאר גיליותיהם, והשם ירחם, עמו ינחם, על יד מנחם, אכ"ר.

כרתר של א"ש

הגאון הרב נתנאל עומסי שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק' לעילוי נשמת אביו רבי יחיא ב"ר יצחק עומסי זלה"ה - נלב"ע כ"ז אלול התש"פ

אמירת פיטום הקטורת בתשעה באב

א[המנהג שאין אומרים פיטום הקטורת בתשעה באב. והטעם, כיון שאמירתו היא תוספת מאוחרת יותר והציבור ג"כ לא אמרום בקביעות מפני דוחק השעה וכן מטעם נוסף שיתבאר בסמוך. והנה בבית האבל המנהג שאומרים את כל סדר התפילה וגם האבל עצמו לא נמנע מאמירתה. ואף שיש שכתבו (פתחי תשובה סי' שפ"ד סק"ב) שהאבל לא יאמר כל שבעה לא את סדר הקורבנות ולא את פיטום הקטורת, מ"מ העיקר הוא כדעת הסוברים (יוסף דעת סי' שצ"ז, שעה"ה סי' קפ"ט סע' י"א) לאמרו כיון שאין לחוש במה שאומרים בכל יום כסדר התפילה. אך בתשעה באב שהיום גורם שאין בו לא קטורת ולא קורבנות, אין אומרים עניינים אלו מהטעמים שכתבנו בתחילה. אמנם במנחת ת"ב מנהגנו כן לומר פיטום הקטורת. וביאר מרן הגר"י רצאבי שליט"א בשיעורו השבועי (פרשת מסעי ה'תשפ"ד), כיון שאמירת פיטום הקטורת במנחה היא לשם סגולה להינצל מפגעים ולא לשם לימוד אומרים אותה קודם התפילה אף שימנה היה במקדש אחר התמיד, והוסיף שלכן ג"כ מקצרים אחר אמירת הסממנים ומסיימים 'זה הקטיר והשתחוה ויצא'. ובזה חזר בו מרן שליט"א ממה שסבור היה לר"ל על פיטום הקטורת במנחה של תשעה באב כמו בשחרית (שעה"ה ח"ג סי' ק"ה סע' כ"ב). ועוד שמעתי ממרן שליט"א כי מה שאומרים נוסח 'אדון העולמים' קודם תפילת שחרית, אף שיש שם פסוקי קרבנות ומשנה וגמרא, הוא מפני שאמירתו קבועה יותר מפיטום הקטורת.

מתי ראוי לברך ברכת לבנה בחודש אב

ב[קי"ל שאין מברכים על הלבנה אלא כשהוא מבושם ובבגדים נאים כדי להקביל פני שכינה דרך כבוד ובשמחת לב (מסכת סופרים פרק כ', שו"ע סי' תכ"ז ס"ב, שתי"י סק"ג). ובחודש אב כיון ששרויים באבילות עד תשעה באב, אין מברכים במוצ"ש אלא ממתנים עד לאחר ת"ב. ולכאורה ראוי היה שלא לברך במוצאי ת"ב כשאנו עדיין בצום, וגם שהוא זמן שריפת בהמ"ק שהיה דולק עד עשירי באב ועדיף היה להמתין למוצ"ש שאחר ת"ב [וכן כשחל ת"ב ביום שלישי או חמישי, אך בשנה זו שחל ביום ראשון, כבר יעבור זמנה במוצ"ש ואתחנן]. ואכן יש שפסקו לברך במוצ"ש (רמ"א שם), ויש שכתבו לברך במוצ"ש שקודם ת"ב [אם הגיע זמנה] כי אין להחמין את המצווה (חמדת ימים ח"ב פ"ה, מעשה רב א"י קנ"א).

ומנהג ישראל וכן הוא העיקר שמברכים במוצאי ת"ב. והטעם, כי אז נולד משיח בן דוד והוא זמן ראוי לברך על ישראל שעתידין להתחדש (באר היטב סי' תקנ"א סק"כ כ"ה בשם הארי"י ז"ל, כנה"ג סי' תכ"ז, שתילי זתים סי"ק כ"ז, משנ"ב סי' תכ"ז סק"י"א, בן איש חי פרשת דברים או"י כ"ח ועוד). אכן, אף לדעה זו כתבו הפוסקים כי יש לברך רק לאחר רחיצת פנים ונעילת מנעלים וכן יש לטעום מעט שלא לברך בעינוי (פר"ח סי' תכ"ז סק"ב, מורה באצבע סי' ח' או רלי"ט, שבות יעקב ח"ב סי' י"א) וכן הוא המנהג בשאר קהילות (משנ"ב שם, כה"ח סי"ק כ"ט).

אמנם המנהג אצלנו לברך במוצאי ת"ב מיד לאחר תפילת ערבית כי טורח ציבור הוא לאסוף את כולם שוב לאחר ששבו לבתיהם. ואין להמתין ולברך יחיד אחר רחיצת פנים וטעימה, כי ברוב עם עדיף וכן דעת מרן שליט"א (שעה"ה ח"ג סי' ק"ה סע' כ"ב).

המברך מעין שלוש על כוס ברהמ"ז אחר סעודה שלישית אם יזכיר שבת

ג[דעת מרן השו"ע (סי' רצ"ט ס"ד) וכן הוא מנהגנו, שכאשר מברכים ברכת המזון על הכוס בסעודה שלישית [וזה מצוי בשבתות חתן], המברך שותה מהכוס רביעית יין אף שכבר יצאה שבת ועדיין לא הבדיל. ונשאלתי כיצד יעשה בברכה אחרונה שמברך על היין, האם יזכיר את של שבת או לא. תשובה: בעניין זה נחלקו הפוסקים, שיש אומרים (שש"כ ח"ב סי' נ"ט) כי מכיון שעדיין לא התפלל והבדיל, וכן מכיון שכוס זו של ברהמ"ז שאחר אכילה של שבת היא, והיתר שתייתו נמשך מהתחלת הסעודה שמבעוד יום, לכן יש להזכיר את של שבת בברכה אחרונה על הכוס. ומאידך י"א (מאמר מרדכי שם) כי מכיון שהברכה היא על השתייה שהיא אחר צאת השבת, אין להזכיר את השבת בשתייה זו. ונראה שהעיקר כסברא אחרונה, שהרי כבר נחלקו הראשונים (שו"ת הרא"ש כלל כ"ב והגה"מ יימון הובא בב"י סי' קפ"ח) לעניין מי שאכל סעודה שלישית ומברך ברכת המזון בלילה אחר צאת השבת, האם מזכיר של שבת בברכת המזון. וסברות המחלוקת הן האם הולכים אחר זמן האכילה או אחר זמן הברכה, וקי"ל (שו"ע שם סי') שמזכירים, כי הברכה היא על מה שאכל מבעוד יום וזה הקובע להזכרה. נמצא א"כ בענייננו כיון שהשתיה הייתה אחר צאת השבת, אין על כך חיוב הזכרה כלל. ואין היתר השתיה הנמשך אחר תחילת הסעודה קובע את ההזכרה בברכה אחרונה, אלא אם השתיה הייתה בשבת ממש כאמור, וכן דעת רוב הפוסקים (חסד לאלפים סי' קפ"ז סק"י, מנחת שבת סי' צ"ז סע' י"ד, בן איש חי פרשת ש"ב חקת, חזו"ע שבת ב' עמ' ת"ב ועוד) וכן דעת מרן שליט"א.

שבת שלום

הבו לכם אנשים זוכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואנשים
בראשיתכם (א', י"ג)

חכם עדיף מנבון

א[מהקדמת 'ה'חכמים' ל'נבונים' נראה שמעלתם גדולה יותר. והכי
איתא כאן בספרי (וזה גרסת הדפוסים, וכ"כ רש"י על אתר), חכמים
ונבונים, זה ששאל אריוס את רבי יוסי, אמר לו איזהו חכם. אמר לו,
המקיים תלמודו. אתה אומר תלמוד גי' הגר"א, המקיים תלמודו, או
אינו אלא נבון, א"ל, הרי כבר נאמר ונבונים. מה בין נבונים לחכמים,
חכמים דומים לשלחני עשיר שמביאים לו לראות רואה כשאיין
מביאים יושב ותוהה. נבון דומה לשלחני תגר, כשאיין מביאים לו
לראות, מביא משלו ורואה, ע"כ. ומכך שדימו את החכם לעשיר,
נראה שמעלתו גדולה. אלא שיש לתמוה, מהו שאמרו על החכם
המשול לחנוני עשיר 'כשאיין מביאין לו יושב ותוהה', שהיא לשון
מצטער (עי' נדרים כא, ב תהית, מצטער אתה). ואם הוא מצטער איך
מעלתו גדולה מהנבון שאינו מצטער.

ב[אמנם גרסת מדרש הגדול, חכם דומה לשלחני עשיר, שאם הביאו
לו לראות רואה, ואם לאו מוציא משלו ורואה (ובי' בסגולת ישראל, אם
נשאל משיב. ואם לאו, שואל ומשיב). ונבון דומה לשלחני עני, שאם הביאו
לו לראות רואה, ואם לאו יושב ותוהה, ע"כ.

ובזה יתבאר דברי מוה"ר שלום שבזי זלה"ה בחמדת ימים עה"פ
ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים, זלמה לא נזכרו
נבונים, דחכם עדיף מנבון. דחכמ"ה למעלה מבינה, יעו"ש. וכ"ה
בסגולת ישראל, חכם כנגד חכמת אלהים, שלחני עשיר. נבון, כנגד
חכמת שלמה, שלחני עני, אין לה שלמות מעצמה.

ג[ובדומה לזה פירש הראב"ד 'נבון, מבין דבר מתוך דבר אחר. אבל
חכם, אינו צריך דבר אחר, שיש לו חכמה בליבו'. הרי שהחכם עדיף
על הנבון, שמביא 'משלו' ומהחכמה שבלבו. ולדבריו יש לבאר דאין
הנבון חסר מן החכמה, אלא שצריך להצטער ולהתייגע להבין דבר
מתוך דבר, משא"כ החכם שהחכמה כבר מיושבת בליבו.

סיני ועוקר הרים

ד[וכן מפורש בגמרא (הוריות יד, א) דפליגי רבנן ורשב"ג מי עדיף, סיני
(פירש"י, מי ששנה משנה וברייתא, וסודרין לו כנתינתן מסיני) או עוקר הרים
(פרש"י, חריף ומפולפל בתורה, אע"פ שאין משנה וברייתא סודרין לו כל כך).
ומסיק שם דסיני עדיף, דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא (למי שקיבץ
תבואה למכור, כלומר למי שקבץ שמועות. רש"י ברכות סד, א). וכן הוא
בירושלמי (שם פ"ג ה"ה יט, א), תני, הסודרין קודם לפיפלן, ע"ש.

ה[ויש להקשות דמשמע בגמרא (עירובין ק, ב) דנבון עדיף מחכם, שהרי
ביקש משה 'חכמים נבונים וידועים' ולא מצא אלא 'חכמים וידועים',
וכדלקמן (שם, ט"ו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים
ולשון מוה"ר סעדיה דמארי זלה"ה במדרש הביאור, מכאן אתה
למד, שהנבונים מעט. ואפשר שלא ימצא, ע"כ וצ"ל דלעולם נבונים
עדיפי שיכולים לסמוך על סברתם גם כשאיין בידם הלכה ידועה, ולכן
קשה יותר למצוא תלמידי חכמים כאלו. ובפרט אם המדובר כנגד
חכם שלא כל סתרי תורה גלויים לפניו, הנבון גדול ממנו שיוכל לדעת
את ההלכה מסברתו. אבל מכל מקום כאשר מדובר על ראשי העם,
חכמים עדיפי, שהציבור צריך יותר בעלי הלכה ברורה. וכלשון
הגמרא 'הכל צריכין למרי יטיא', ולא שהוא גדול ממנו.

ומצאתי שכן מפורש בירושלמי (שם) דמדמי את הבקיא למים ומלח,
ואת הפלפלן ליינן ופילפלן, שהם ביוקר. ומכל מקום אי אפשר לעולם
בלא מים ובלא מלח, יעו"ש.

ו[ומכל מקום גם הנבון ככל שיהיה בקיא תגדל תבונתו. וכמו שאמרו
בסנהדרין (מב, א) א"ר אחא בר חנינא א"ר אסי יוחנן, במי אתה
מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה.

ופירש"י, דבעל משניות הרבה, אם יצטרך לו טעם כאן, ילמדנו מתוך
משנה אחרת וכו'. אבל באדם המפולפל ומחודד ובעל סברא, ולא
למד משניות ובריתות הרבה, מהיכן יתגלה הסוד, ע"כ. הרי שזה צריך
לזה. ווכן נראה מלשון מדרש הביאור דכל אחת מעלתו בידו, וז"ל,
מה בין חכם לנבון. דע, כי חכם הוא האדם אשר בידו כל ההקדמות
וההצעות והקיש כל משפטי התורה. והנבון הוא המחדש ומקיש, ויוציא
דבר מדבר, וידמה דבר לדבר.

נבון עדיף מחכם

ז[אמנם בספרי דבי רב מביאר דנבון עדיף מחכם, וגם העשיר מעלתו
פחותה מהתגר. כי הנבון, אפילו אם שואלים ממנו 'דין מחודש' יודע
הוא להבין מדעתו וללמוד זה מדין אחר, בערכי הדומה לו, ע"כ.

וכן עולה מגרסת הגר"א, חכמים דומים לשלחני תגר כשמביאין לו
לראות רואה כשאיין מביאין יושב ותוהה, נבון דומה לשלחני עשיר,
כשאיין מביאים לו לראות, מביא משלו ורואה, ע"כ. ומשמע כאן
שנבון עדיף על חכם. ולדבריהם אתי שפיר טפי מדוע לא מצא משה
נבונים, שמעלתם גדולה מן החכמים.

נבון בכלל חכם

ח[איתא בספרי (לקמן ט"ו) אנשים חכמים וידועים, זה אחד מז' מדות
שאמר לו יתרו למשה, הלך ולא מצא אלא שלשה, אנשים חכמים
וידועים, ע"כ. וכתב כאן הרא"ם, דז' המידות הן, 'הארבע האמורים
בפרשת יתרו אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שנאי בצע. והשלש
אמורים כאן, חכמים נבונים וידועים, ויעו"ש עוד. והנה אצל יתרו
מצינו שהזכיר רק 'אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שנאי בצע'
(שמות י"ח, כ"א). והיכן הם עוד שלושה. וביאר הראב"ד, דהא כתיב
לעיל מינה (שם, כ') והזהרתה אתהם את החקים והתורות, שמע מינה
דבעינן חכמים ונבונים (פי' כי להשגת חכמת התורה צריכים גם למידת 'סיני'
וגם 'עוקר הרים'. אבשר). ומדכתיב (בתחילת פסוק כ"א) ואתה תחזה מכל
העם, שמע מינה דבעי 'ידועים'.

והנה פסק הרמב"ם (פ"ב מסנהדרין ה"ז) בי"ד של שלשה וכו' צריך שהיה
בכל אחד מהן שבעה דברים (עי' פסקי מהרי"ץ סי' ז' ס"ק י"ז), ואלו הן,
חכמה, ויראה, וענוה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות
להן, ובעלי שם טוב. ומבאר הרמב"ם, וכל אלו הדברים מפורשים הן
בתורה. הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים, הרי בעלי חכמה אמור,
ע"כ הנוגע לענינו. ותמה הלחם משנה, מדוע מנה רבינו חכמים ונבונים
במידה אחת, הלא נמנו כשתי מידות בספרי דלעיל. וכוונתו, דאע"פ
שלא הזכירו במפורש 'חכמים ונבונים', מכל מקום אם כחד אחשיב
להו, אין כאן שבע מידות. וע"ש מה שתירץ דמקורו מהירושלמי
המובא בסמ"ג, יעו"ש (וכבר העירו דאיי"ו בירושלמי, עי' אור שמח).

ט[ומוה"ר חיים כסאר זלה"ה בשם טוב ביאר את מנין ז' מידות
שבספרי באופן אחר, וממילא לא קשיא מיד, שלושה מידות שהוזכרו
כאן 'אנשים חכמים וידועים', אנשים, דהיינו ענוים, אחת. וחכמים
(בשם טוב נכתב 'נבונים' ונלע"ד שהוא ט"ס, שהרי בפסוק זה לא נזכר 'נבונים'),
שתיים. וידועים, שלוש. ועוד ארבעה שהוזכרו אצל יתרו. הרי שבע
[להראב"ד נוסף 'נבונים', וירד 'ענוים' כי אנשים זה אנשי חיל שהזכיר
ביתרו]. ולהיכן הלכה מידת 'נבונים' ש"מ שכלל הספרי נבונים
בחכמים, ולכן לא הזכיר הרמב"ם אלא חכמים. וכן דעת הגר"א (ח"מ
סי' ז' ס"ק מ"ג) דחשיב הרמב"ם חכמה ונבון באחד.

י[וקצ"ע דבעירובין (ק, ב) משמע שביקש משה 'נבונים' ולא מצא.
וא"כ במנין הז' חכמים ונבונים כב' מידות חשיבי. וכן מפורש בדברים
רבה (פ"א י"א) א"ר ברכיה בשם ר' חנינא, צריכין דהיינין שיהא בהן שבע
מידות ואלו הן, חכמים ונבונים וידועים, וארבע כמו שכתב להלן (שמות
שם) ואתה תחזה מכל העם וגו', הרי שבע, ע"כ, הרי שמנה מלבד
הארבע שביתרו, חכמים נבונים וידועים. וצ"ל דנקט הרמב"ם כהספרי.